

**Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання**

Кафедра кримінального процесу та криміналістики

КЕЙС
заняття на тему
«Особливості використання спеціальних знань під час
досудового розслідування кримінальних проступків»

Підвищення кваліфікації
дізнавачів Національної поліції

Інформація про викладача:
к.ю.н., доцент
ПРЯХІН Євген Васильович
0984294920

Львів – 2022

Тема
«Особливості використання спеціальних знань
під час досудового розслідування кримінальних проступків»

Годин на тему – 4
Занять – 2 год. (лекція), 2 год. (практичне)

Навчальна мета: підвищити рівень знань дізнавачів щодо процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні; систематизувати знання про види та об'єкти судових експертиз, порядок їх призначення та зміст, форму і процесуальне значення висновків спеціалістів та висновків експертів.

Міжтематичні зв'язки: криміналістична реєстрація, проведення дій до внесення відомостей в ЄРДР, досудове розслідування у формі дізнання, безпека роботи з інформацією.

План лекції (2 год.)

1. Теоретичні засади застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні.
2. Поняття та класифікація судових експертиз.
3. Процесуальний статус судового експерта.
4. Етапи призначення та проведення судових експертиз, залучення спеціаліста.
5. Поняття, види, зміст та форма висновку судового експерта та висновку спеціаліста.

1. Теоретичні засади застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні

Спеціальні знання це професійні знання та вміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, що необхідні для розв'язання питань, які виникають у ході досудового розслідування кримінальних проваджень та розгляду їх матеріалів у суді. Спеціальними вважають знання, що не є загальнопоширеними, загальновідомими, а лише ті, яких набули спеціалісти-професіонали в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо.

Значення застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень полягає в тому, що вони:

- а) забезпечують можливість здобуття доказів;
- б) дозволяють встановлювати такі фактичні дані, які для органолептичного сприйняття та дослідження недоступні;
- в) надають можливість перевіряти достовірність фактів, встановлених органолептичними засобами;
- г) дозволяє за матеріальними відображеннями вирішувати проблему ототожнення людей та речей.

Суб'єктами застосування спеціальних знань є спеціалісти та експерти, правовий статус яких визначає кримінальне процесуальне законодавство (ст.ст. 69 і 71 КПК України) та ЗУ «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р.

2. Поняття та класифікація судових експертиз

Правові підстави проведення експертизи передбачені у ст. 242 КПК. Експертизу проводить експерт *за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду*, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Якщо йдеться про примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи – правовою підставою є ухвала слідчого судді, суду.

Варто зазначити, що з метою забезпечення реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі чинне кримінальне процесуальне законодавство значно розширило і процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого, захисника та інших учасників щодо питання призначення та проведення експертизи. Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Висновок повинен ґрунтуватися на відомостях, які експерт сприймав безпосередньо або вони стали йому відомі під час дослідження матеріалів, що були надані для проведення дослідження. Експерт дає висновок від свого імені та несе за нього особисту відповідальність. У випадку неможливості дати відповіді на питання, експерт про це повідомляє ініціатора проведення експертизи із поясненням причин.

Слідчий, дізнавач або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо:

- 1) встановлення причин смерті;
- 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;
- 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;
- 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;
- 5) встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 155 КК;
- 6) визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням (ч. 2 ст. 242 КПК).

Значна багатоманітність галузей спеціальних знань, які лежать в основі будь-якого експертного дослідження, існування різних методик, суб'єктів, завдань обумовлює чисельність судових експертиз. З метою упорядкування їх в єдину систему Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5) було визначено основні види (підвиди) судових експертиз:

1. **Криміналістична експертиза**, яка охоплює такі підвиди експертиз: почеркознавча та авторознавча; технічна експертиза документів; балістична; трасологічна (крім досліджень слідів пошкодження одягу, пов'язаних з одночасним спричиненням тілесних ушкоджень, які проводяться в бюро судово-медичної експертизи); фототехнічна, портретна; експертиза голограм; відео-, звукозапису; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів; полімерних матеріалів; волокнистих матеріалів; нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів; скла, кераміки; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; спиртвомісних сумішей; ґрунтів; металів і сплавів; наявності шкідливих речовин у навколишньому середовищі; речовин хімічних виробництв та спеціальних хімічних речовин; харчових продуктів; сильнодіючих і отруйних речовин); біологічна.

2. **Інженерно-технічна експертиза**, яка охоплює такі підвиди експертиз: інженерно-транспортна (автотехнічна, транспортно-трасологічна, залізнично-транспортна); дорожньо-технічна; будівельно-технічна (оціночно-будівельна); земельно-технічна (оціночно-земельна); пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; гірничотехнічна; інженерно-екологічна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; телекомунікаційна. Поряд із вказаними видами інженерно-технічних експертиз експертними установами можуть проводитись також інші їх види (підвиди) та комплексні технічні дослідження із залученням відповідних фахівців у певних галузях знань, у тому числі авіаційного та водного транспорту.

3. **Економічна експертиза**, яка охоплює такі підвиди експертиз: бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій.

4. **Товарознавча експертиза**, яка охоплює такі підвиди експертиз: машин, обладнання, сировини та товарів народного споживання; автотоварознавча; транспортно-товарознавча.

5. **Експертиза у сфері інтелектуальної власності**, яка охоплює такі підвиди експертиз: літературних та художніх творів; фонограм, відеограм, програм (передач) організації мовлення; винаходів і корисних моделей; промислових зразків; сортів рослин і порід тварин; комерційних (фірмових) найменувань, торговельних марок (знаків для товарів і послуг), географічних зазначень, топографій інтегральних мікросхем; комерційної таємниці (ноу-хау) і раціоналізаторських пропозицій; економічна у сфері інтелектуальної власності.

6. **Психологічна.**

7. **Мистецтвознавча.**

8. **Екологічна.**

З метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики експертними установами організовується проведення інших видів експертизи (крім судово-медичної та судово-психіатричної).

Судово-медичні експертизи (далі – СМЕ) охоплюють такі підвиди: СМЕ трупів; СМЕ живих осіб; СМЕ речових доказів; судово-імунологічна експертиза, судово-цитологічна експертиза; медико-криміналістична експертиза тощо. Проведення цих та інших судово-медичних експертиз регламентує наказ Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6

«Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби України». Судово-психіатричні експертизи мають додатковий поділ на стаціонарні та амбулаторні судові експертизи. У науці існують і інші критерії для класифікації судових експертиз

3. Процесуальний статус судового експерта

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ч. 1 ст. 69 КПК).

Експерт має права:

- 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
- 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
- 4) викладати у висновку експертизи виявлені під час її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;
- 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- 6) отримати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;
- 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт зобов'язаний:

- 1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;
- 2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;
- 3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен отримати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;
- 4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК.

Відповідальність експерта. За завідомо неправдивий висновок, відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків експерт несе відповідальність, встановлену законом (ст. 70 КПК).

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК). Крім того, у ч. 1 ст. 77 КПК передбачено підстави для відводу:

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї зацікавлені в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

У разі необхідності кримінальним процесуальним законом передбачено можливість проведення допиту експерта з метою отримання показань. **Показання експерта – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту експерта, щодо відомих йому обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 1 ст. 95 КПК).**

Предметом показань експерта є обставини, які підлягають доказуванню, проте з огляду на спеціалізовану діяльність експерта можна виокремити певну групу питань, які можуть бути йому поставлені: запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; застосованих методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт зробив висновок; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку (ст. 356 КПК).

4. Етапи призначення та проведення судових експертиз, залучення спеціаліста

Криміналістична тактика передбачає кілька етапів підготовки проведення судових експертиз.

Збирання необхідних матеріалів. Такими матеріалами насамперед є досліджувані об'єкти (речові докази, жива особа, труп або його частини тощо), щодо яких слідчий (прокурор, суд) повинен з'ясувати певні питання. Досліджувані об'єкти збираються під час проведення слідчих (р) дій (оглядів, обшуків та ін.) відповідно до встановлених законом правил.

У деяких випадках експерту необхідно надавати так звані зразки порівняльного матеріалу. **Зразки для експертного дослідження – це матеріальні об'єкти, що надаються експерту для порівняння з об'єктами, які ідентифікуються або діагностуються.** Це можуть бути зразки почерку, відбитки

пальців рук, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини, зразки шрифту друкарської машинки, які використовуються в процесі проведення експертиз як порівняльні матеріали під час дослідження рукописів, предметів з відбитками рук, ніг, зубів, паперів та інших об'єктів, що надаються експерту для дослідження.

Слідчий збирає зразки в процесі таких слідчих (р) дій, як огляд, обшук або шляхом безпосереднього відібрання їх у підозрюваного, свідка або потерпілого. Проте чинний КПК розширив права й інших учасників кримінального провадження щодо отримання зразків. Відтак відповідно до ст. 245 КПК у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи їх відбирає сторона кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи (тобто і слідчий зі сторони обвинувачення, і підозрюваний зі сторони захисту або потерпілий) або за клопотанням якої експертизу призначив слідчий суддя. У разі, якщо проведення експертизи доручив суд, відібрання зразків для її проведення здійснює суд або за його дорученням залучений спеціаліст.

Порядок відібрання зразків з речей і документів встановлюється згідно з положеннями про *тимчасовий доступ до речей і документів (статтях 160–166 КПК)*. Отже, в основі процесуальної регламентації процедури відібрання зразків є такі положення:

1) сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду в судовому провадженні з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у ст. 161 КПК (речі та документи, до яких заборонено доступ). Слідчий має право звернутися із зазначеним клопотанням за погодженням з прокурором. Зміст такого клопотання визначено ч. 2 ст. 160 КПК;

2) після отримання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд здійснює розгляд клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів у порядку, визначеному ст. 163 КПК;

3) слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів (зміст ухвали передбачено ст. 164 КПК), якщо сторона кримінального провадження у своєму клопотанні доведе наявність достатніх підстав вважати, що ці речі або документи:

а) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

б) самі або сукупно з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

в) не становлять собою або не охоплюють речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю;

4) виконання ухвали слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів передбачено ст. 165 КПК, згідно з якою особа, зазначена в ухвалі слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів як володілець речей або документів, зобов'язана надати тимчасовий доступ до зазначених в ухвалі речей і документів особі, зазначеній у відповідній ухвалі слідчого судді, суду. Зазначена в ухвалі слідчого судді, суду особа зобов'язана пред'явити особі, яка зазначена в ухвалі як володілець речей і документів,

оригінал ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів та вручити її копію, а також залишити володільцю речей і документів опис речей і документів, які були вилучені на виконання ухвали слідчого судді, суду та залишити копію цих вилучених документів на вимогу володільця;

5) у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів.

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими ст. 241 КПК. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст.ст. 160–166 КПК, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово.

На відміну від речових доказів, зразки для порівняльного дослідження не пов'язані з розслідуваною подією і, безсумнівно, походять від конкретного об'єкта.

Порівняльні зразки мають відповідати певним вимогам, а саме:

- бути достовірними, тобто не може бути жодного сумніву щодо їх походження не від об'єктів, які підлягають перевірці;

- бути репрезентативними – достатніми за кількістю та якістю відображуваних загальних і окремих ознак та властивостей ідентифікованого чи діагностованого об'єкта;

- допустимими – отриманими і збереженими з дотриманням вимог закону;

- відповідати ознаці науковості, тобто під час їх отримання, фіксації, зберігання та використання застосовувалися сучасні науково-технічні засоби, науково обґрунтовані рекомендації та допомога фахівців;

- стабільними – відображення їхніх ознак і властивостей є незмінними упродовж тривалого часу.

За способом отримання зразки поділяються на три групи: вільні, умовно вільні та експериментальні.

Вільні зразки – унеможливають будь-яке умисне викривлення ознак досліджуваного об'єкта. Це зразки, створені або отримані поза зв'язком з розслідуванням кримінальним провадженням і, як правило, до його початку (наприклад, особисте листування особи, у якої відбираються зразки, її щоденники та інші рукописні документи, виконані до кримінальної справи).

Умовно вільні – це зразки, отримані після початку кримінального провадження, але не у зв'язку з судовою експертизою. Це можуть бути відмітки, підписи у протоколах слідчих (р) дій про роз'яснення прав та обов'язків, про відсутність зауважень та доповнень до процесуального документа тощо.

Експериментальні зразки – це зразки, що спеціально отримані для проведення конкретної експертизи. Для кожного виду зразків існує певна методика їх отримання, яка передбачає формування об'єкта, який підлягатиме ідентифікаційному дослідженню. Для отримання біологічного зразка молекули ДНК достатньо ватним тампоном взяти пробу слини чи крові, для отримання

зразків для порівняльних балістичних досліджень нарізів каналу ствола вогнепальної зброї необхідно виконати у певних умовах певну кількість експериментальних пострілів.

Вибір моменту призначення експертизи. За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої (р) дії. Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно зважати на: 1) властивості та стан об'єктів експертного дослідження; 2) необхідність та можливість отримання порівняльних зразків; 3) особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення тощо); 4) слідчу ситуацію.

Визначення предмета судової експертизи. Предмет експертизи – це ті обставини, які можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, та фактичні дані, що встановлюються на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів справи. Предмет експертизи визначають питання, що стоять перед експертом, слідчим або судом.

Формулювання питань експерту. Відповідно до закону перед експертом можуть стояти лише такі питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Існують типові переліки питань щодо різних видів експертиз під час розслідування тих або інших категорій злочинів. Однак такі переліки є орієнтувальними.

Питання експерту повинні відповідати таким основним вимогам:

- 1) не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- 2) бути визначеними, конкретними та короткими;
- 3) мати логічну послідовність;
- 4) бути повними та мати комплексний характер.

Вибір експертної установи або експерта. Вибір експертної установи здійснюється з огляду на вид експертизи, об'єкти дослідження та характер питань, які підлягають вирішенню. В Україні існує система судово-експертних установ, в яких проводяться судові експертизи. У разі проведення експертизи поза експертною установою в процесуальному рішенні вказується конкретний спеціаліст, якому доручається проведення експертизи.

Залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у кримінальному провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження. За дослідженням, спеціаліст є незалежним, компетентним, незацікавленим фахівцем, який володіє спеціальними знаннями і навичками, залучений до участі в слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях для вирішення спеціальних питань, що виникають при розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. В той же час проблеми, які були розглянуті, не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71 КПК).

Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги.

Спеціаліст має право:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) застосовувати технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання;
- 3) зосереджувати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) ознайомлюватися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) отримувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Спеціаліст зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;
- 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків;
- 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК.

Відповідальність спеціаліста:

У разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні (ст. 72 КПК).

5. Поняття, види, зміст та форма висновку судового експерта та висновку спеціаліста

Згідно зі ст. 101 КПК **висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.**

Для висновку експерта як джерела доказів характерно те, що він є результатом дослідження; виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без яких неможливе таке дослідження; складається з додержанням встановленого процесуального порядку; ґрунтується на зібраних у справі доказах.

Доказове значення висновку експерта відображає: по-перше, його місце в системі інших доказів, які є у кримінальному провадженні; по-друге, рівень аргументованості результатів експертних досліджень; по-третє, забезпечення можливості його логічного сприйняття та розуміння слідчим, прокурором, слідчим суддею, іншими учасниками кримінального процесу. Доказове значення висновку експерта полягає також у тому, що він перешкоджає уповноваженій особі ухвалювати необґрунтоване процесуальне рішення у кримінальному провадженні, унеможлиблює відхилення результатів експертизи без достатніх на це підстав. Тож у тексті висновку експерт має надати аргументовану оцінку результатів проведених досліджень, обґрунтувати висновки, сформувати інтегровану картину опису перебігу та результатів дослідження.

Стосовно змісту висновку експерта у ч. 1 ст. 102 КПК визначено перелік відомостей, які повинні бути зазначені у цьому джерелі доказової інформації:

1) вступна частина

– коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі провів експертизу;

– місце і час проведення експертизи;

– хто був присутній під час проведення експертизи;

– перелік питань, що були поставлені експертові;

– опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом;

2) описова частина

– докладний опис проведених досліджень, зокрема методів, застосованих у дослідженні, отриманих результатів та їх експертної оцінки;

3) резолютивна частина

– обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без вагомих причин від виконання покладених на нього обов'язків. Якщо під час експертизи будуть виявлені відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися питання, експерт має право зазначити про них у висновку. Висновок підписує експерт.

Кримінальна процесуальна діяльність тісно пов'язана із криміналістичною діяльністю, спрямованою на оптимізацію процесу розслідування у цілому та проведення окремих слідчих (р) дій зокрема; забезпечення досудового розслідування засобами криміналістичної техніки, тактики та методики. З огляду на це, криміналістичний аспект застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні потребує більш докладного розгляду.

Висновок експерта повинен відповідати певним вимогам:

- він не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими;
- він надається у письмовій формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку;
- якщо для проведення експертизи залучають кілька експертів, вони мають право скласти один висновок або окремі висновки;
- експерт передає його стороні, за клопотанням якої здійснювалася експертиза.

Особливим є нормативно-правове положення стосовно висновку судово-психіатричної експертизи: експерт, який дає висновок щодо психічного стану підозрюваного, обвинуваченого, не має права стверджувати у висновку, чи мав підозрюваний, обвинувачений такий психічний стан, який становить елемент кримінального правопорушення або елемент, що усуває відповідальність за кримінальне правопорушення.

Висновки експерта можна класифікувати за різними критеріями на певні види:

- 1) за визначеністю:** категоричні; ймовірні;
- 2) залежно від ставлення до встановлюваного факту:** позитивні (стверджувальні); негативні (заперечні);

3) залежно від характеру зв'язків між слідством та його підставами:

- умовні висновки (звучить за схемою: «...якщо цей факт існує за одних умов, тоді можна зробити такий висновок..., а якщо за інших умов, – тоді висновок такий...»);
- безумовні висновки, тобто без жодних умовних позицій, майже категоричні;

4) залежно від вибору однієї із двох (чи кількох) взаємозаперечних можливостей:

- багатоваріантні (альтернативні), тобто за таких висновків існує категоричне припущення про існування певного з декількох перелічених взаємозаперечних фактів (а вибір потрібно зробити слідчому);
- одноваріантні (безальтернативні, роздільні);

5) залежно від обсягу:

- висновок про окремий (одиничний) факт;
- висновки про множину фактів.

Досліджуючи аргументаційні властивості висновку експерта, доцільно розрізняти такі групи аргументаційних засобів:

– **контекстні** (судовий експерт цілеспрямовано формує контекст ідентифікаційного, діагностичного чи ситуалогічного дослідження, охоплює відповідний стиль, оформлення посилань на нормативні, довідкові й методичні джерела тощо);

– **логічні** (логічність як характеристика тексту робить висновок експерта доступним для перевірки слідчим (судом) засобами логіки);

– **оцінні** (судовий експерт здійснює процес оцінки об'єктів дослідження на предмет установлення їх конкретних властивостей та ознак відповідно до уявлень, які сформувались у нього раніше в результаті спеціальної підготовки та професійної діяльності. Під час дослідження він визначає цінність об'єкта,

вивчаючи певні його ознаки та властивості, які сукупно відповідають чи не відповідають визначеному еталону);

– **ілюстративні** (мета ілюстрацій (фотознімків, креслень, діаграм, графіків, малюнків) – це підтвердження результатів досліджень, щоб такими специфічними наочними знаками аргументувати висновки за експертизою);

– **модальні** (застосування експертом емоційно забарвлених висловлень, що можуть вплинути на почуття процесуальної особи, яка ознайомлюється з висновком експертизи).

Кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку, однак показання експерта не можуть замінити висновок, їх отримують лише з метою роз'яснення або уточнення наданого ним висновку і поза ним самостійного доказового значення вони не мають.

Мета оцінки висновку експерта – це визначення фактів, обставин, з метою встановлення яких за допомогою спеціальних знань і була призначена та проведена судова експертиза. Метою перевірки висновку – це порівняння отриманих експертом даних, проміжних і остаточних висновків з іншими доказами у кримінальній справі. Крім того, за словами вказаного дослідника, доцільно визначити дві сторони оцінки висновку експерта, які взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою: логіко-процесуальну; спеціальну.

Процесуальна значущість висновку експерта залежить і від форми встановлених результатів: категоричні результати експертних досліджень чи ймовірні. Висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, який здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вирoku.

Оцінка висновку передбачає встановлення повноти використання матеріалів, наданих експерту; застосування різноманітних методів дослідження, що доповнюють один одного, які необхідні для достовірної відповіді на поставлені запитання; повноту опису у висновках виконаної експертом роботи.

Під час аналізу умов і методів дослідження слідчий аналізує:

- 1) компетентність експерта, який проводив експертизу;
- 2) повноту дослідження об'єктів експертизи;
- 3) достатність наданих експерту порівняльних зразків;
- 4) обґрунтованість вихідних наукових положень, прийнятих експертом;
- 5) наявність суперечності у висновках експерта;
- 6) форму висновків експерта, відповідність форми результатам дослідження.

План практичного заняття (2 год.)

1. Обговорення проблемних питань.
2. Вирішення ситуативних завдань.

Ситуація 1

Варіант 1. Під час огляду було виявлено: папілярні сліди рук.

Варіант 2. Під час огляду місця події було виявлено: сліди бурого кольору.

Варіант 3. Під час огляду було виявлено: документ – права водія з ознаками підробки.

Варіант 4. Під час огляду було виявлено: поліетиленовий прозорий пакет із зеленою сумішшю рослинного походження у сухому подрібненому стані.

Варіант 5. До органу поліції звернулась особа з повідомленням, що їй нанесли тілесні ушкодження.

Визначити вид, об'єкти та перелік питань судової експертизи, а також експертні установи, які виконують такі експертизи. Скласти постанову про призначення судової експертизи.

Ситуація 2

Циндра П. впродовж точно невстановленого періоду на земельній ділянці, яка належить його матері – Циндрі А., та розташована в смт. Багарлук Львівської області, діючи умисно, вирощував нарковмісні рослини роду «мак снодійний», прополював їх, тим самим доводячи рослини 21 до стадії дозрівання, щоб в подальшому використати для власних потреб, без мети збуту. На присадибній земельній ділянці за вказаною вище адресою працівниками поліції було вилучено 333 рослини, схожі на рослини виду «мак снодійний». Під час збирання характеризуючи даних було встановлено, що Циндра П. перебуває на обліку у наркологічному диспансері з діагнозом «поведінкові розлади на ґрунті вживання опіоїдів».

Визначити вид, об'єкти та перелік питань судової експертизи, а також експертні установи, які виконують такі експертизи. Скласти постанову про призначення судової експертизи.

Ситуація 3

О 15.20 до ЧЧ ВП надійшло повідомлення від інспектора ВО ДГР УПД ГУНП лейтенанта поліції В. про те, що на автодорозі Львів-Стрий за порушення ПДР був зупинений автомобіль марки «Вольксваген», д.р.н. НОМЕР_1, синього кольору, під керуванням гр. Т. Під час перевірки транспортного засобу було виявлено підробку номерного знака кузова авто. Під час огляду місця події виявлено, що номер кузова/рами на табличці, яка знаходиться на передній рамі автомобіля, не співпадає з номером кузова/рами у свідоцтві про реєстрацію транспортного засобу. Вказаний транспортний засіб був вилучений під час проведення огляду місця події та доставлений для зберігання на штрафмайданчик.

Визначити вид, об'єкти та перелік питань судової експертизи, а також експертні установи, які виконують такі експертизи. Скласти постанову про призначення судової експертизи.

Ситуація 4

Гр. А., не маючи дозволу на зняття, збереження, перенесення та використання ґрунтового покриття, на земельній ділянці сільськогосподарського призначення – пасовищі, яке розташоване АДРЕСА_1, діючи з прямим умислом, керуючись корисливим мотивом, за допомогою екскаватора-

навантажувача «ПК-6», реєстраційний номер ВС1234СВ, незаконно зняв поверхневий шар ґрунту на площі приблизно 12х9,4 метри з метою подальшої реалізації, чим створив небезпеку для довкілля, оскільки порушив ландшафтну цілісність території, знищив рослинний покрив, що потребує відновлення і унеможливорює використання пасовища за цільовим призначенням.

Визначити вид, об'єкти та перелік питань судової експертизи, а також експертні установи, які виконують такі експертизи. Скласти постанову про призначення судової експертизи. Чи були допущені порушення вимог кримінального процесуального закону?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Нормативно-правові акти

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 р. № 298. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#n7>
7. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: Наказ МВС України від 20.05.2020 р. № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20>
8. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>
9. Про затвердження Положення про єдину інформаційну систему Міністерства внутрішніх справ та переліку її пріоритетних інформаційних ресурсів: Постанова КМ України від 14.11.2018 р. № 1024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2018-п>
10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змінами). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
11. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал НПУ»: Наказ МВС України від 16.03.2020 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20>

II. Спеціальна література

1. Антонюк П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 66. С. 88–95.
2. Дізнання: навч. Посібник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, Ю. В. Гуцуляк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 340 с.
3. Досудове розслідування кримінальних проступків: метод. рек. / С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, Р. М. Дударець та ін. К.: НАВС, 2019. 160 с.
4. Дуфенюк О. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
5. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Х., 2017. С. 284–286.
6. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. 3-тє вид., переробл. та допов. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 948 с.
7. Марченко О. А. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3. Ч. 1. С. 49–54.
8. Особливості підготовки матеріалів для призначення судових експертиз: навч. наоч. посіб. для працівників правоохоронних органів / уклад. О. П. Угровецький, В. В. Аброськін та ін. Х.: ХНДІСУ; Промінь, 2019. 180 с.
9. Участь спеціаліста в огляді місця події: довідник. К.: НАВС, 2017. 128 с.

III. Інформаційні ресурси

1. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: www.rada.gov.ua.
2. Офіційний веб-сайт Верховного Суду України. URL: <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf>.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
4. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua>.
5. Єдиний веб-ресурс органів виконавчої влади України. URL: www.kmu.gov.ua.
6. Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. URL: www.mvs.gov.ua.
7. Інформаційний центр Міністерства юстиції України. URL: www.informjust.kiev.ua.
8. Веб-сайт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України. URL: <https://dndek.mvs.gov.ua>.
9. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua.
10. Веб-сайт Львівського державного університету внутрішніх справ. URL:

<http://www.lvduvs.edu.ua>.

11. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: <http://wikipedia.org>.